

DRUHY NEZHODY A ICH (SEMI)FORMÁLNA REKONŠTRUKCIA¹

LUKÁŠ BIELIK, Katedra logiky a metodológie vied, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava, SR

BIELIK, L.: Kinds of Disagreement and Their (Semi)Formal Reconstruction
FILOZOFIA, 74, 2019, No 9, pp. 690 – 704

The phenomenon of doxastic (epistemic) disagreement pertains to contemporary discussions in epistemology. Moreover, a related notion of the difference of opinion (or standpoints) is at the centre of the theory of argumentation (cf. van Eemeren et al. 2014). In this paper, we propose a broader definition of argument which seems to serve a fruitful theoretical function in classifying different kinds of disagreement (difference of opinion). In particular, along with the well known categories of rebutting and undercutting arguments (cf. Pollock 1995; Besnard – Hunter 2008), we distinguish among various further kinds of disagreement which may be reconstructed by a (semi-)formal apparatus as competing arguments. As a result, we are able to represent not only competing justificatory arguments, but also arguments which underlie competing predictions and explanations. Hence, considerations on disagreement extend beyond the classical cases of counterarguments which have been analysed in the theory of argumentation.

Keywords: Argument – Competing arguments – Counterargument – Doxastic / epistemic disagreement – Types of disagreement

1. Úvod

Osoba A tvrdí, že „Príchod investora X do regiónu Y znížil mieru nezamestnanosti v danom regióne“, zatiaľ čo osoba B nesúhlasí a tvrdí, že „Príchod investora X do regiónu Y v ňom mieru nezamestnanosti neznížil“. Alebo vedecký tím A používajúci model klimatických zmien M1 predpovedá, že priemerná teplota Zeme sa do konca 21. storočia zvýši o 1,8 až 2,4 °C, zatiaľ čo vedecký tím B používajúci alternatívny model klimatických zmien M2 predpovedá, že priemerná teplota Zeme sa do konca

¹ Ďakujem obom anonymným recenzentom za konštruktívne pripomienky k pôvodnej verzii článku. Pomohli mi tak odstrániť viaceré nedostatky, ktoré som prehliadol.

tohto storočia zvýši o 2,7 až 3,9 °C. V týchto a mnohých podobných situáciách dochádza k javu, ktorý možno označiť za *doxastickú* alebo *epistemickú nezhodu*.²

Prípady nezhody podobné tým, ktoré sme práve uviedli, sú v centre pozornosti súčasnej epistemológie nezhody (*epistemology of disagreement*), a majú zvyčajne túto spoločnú štruktúru: Osoba (skupina osôb) A je presvedčená, že p (je pravda), kde p je propozícia (alebo výrok), zatiaľ čo osoba (skupina osôb) B je presvedčená, že $\text{non-}p$, respektíve že nie je pravda, že p . Navyše sa predpokladá, že obaja aktéri, A aj B, sú (porovnateľne) inteligentní a obaja majú prístup k tým istým relevantným informáciám (Feldman 2006, 217).³ Otázka, na ktorú sa viacerí epistemológovia nezhody usilujú nájsť odpoveď, znie: Keď si aktér A uvedomí, že sa nezhoduje s aktérom B v otázke, či p je pravda, ako by mal zareagovať, aby bol (respektíve ostal) racionálny? Mal by si zachovať svoje presvedčenie, alebo sa zdržať úsudku, či naopak prijať alternatívne presvedčenie? (Frances 2014, 87 – 88)⁴

Na druhej strane prístupy súčasnej teórie argumentácie reprezentujú stav (doxastickej, respektíve epistemickej) nezhody medzi (aspoň) dvoma komunikačnými aktérmi vo forme *rozdielneho názoru* (*difference of opinion*) alebo *stanoviska* (*standpoint*), pričom argumentácia má (obom aktérom) slúžiť ako prostriedok na *rozriešenie* rozdielneho názoru (van Eemeren a kol. 2014, 6 – 7, 13 – 16). Konkrétne ak osoba A vyjadrí svoj názor, že q (je pravda, kde q je propozícia, respektíve sémantický obsah prislúchajúci výpovedi osoby A), a osoba B pochybuje, že q (je pravda), prípadne to priamo odmieta, tak A má možnosť (a aj komunikačný záväzok určitého druhu a stupňa) predložiť také propozície p_1, \dots, p_n , ktoré by podporili jeho názor, že q , a následne aj osoba B má priestor na vyjadrenie takých propozícií r_1, \dots, r_m , ktoré by spochybnili aspoň jeden prvok argumentu predloženého osobou A. Osoba A by zase mohla reagovať predložením ďalších propozícií, ktoré by mierili aspoň na jeden prvok

² Spojenia *doxastická nezhoda* a *epistemická nezhoda* používam v tomto článku rovnocenne. V oboch prípadoch nimi označujem nezhodu týkajúcu sa názoru na pravdivosť (prípadne pravdepodobnosť) určitej propozície p , ktorá má vyjadrovať poznanie. V ďalšom texte sa preto obmedzím na používanie spojenia *doxastická nezhoda*.

³ V situáciách obsahujúcich nezhodu sa predpokladá aj splnenie ďalších podmienok. Napríklad o aktéroch nezhody sa predpokladá, že obaja majú k dispozícii tie isté dáta, evidenciu, čas (na zaujatie doxastického postoja či vyriešenie úlohy), východiskové poznatky, a že obaja sa nachádzajú v (približne) rovnakých okolnostiach (Frances 2014, 26).

⁴ Problém nezhody možno formulovať aj v súvislosti s konaním, hodnotami, náboženskými presvedčeniami či subjektívnym vkusom (pozri napríklad Frances, Matheson 2019; Zouhar 2018). V tomto článku však obmedzujeme našu pozornosť len na prípady nezhody v presvedčeníach či názoroch na určitý empirický stav vecí či na matematické fakty (teda na prípady doxastickej alebo epistemickej nezhody). Navyše druh doxastickej nezhody pripúšťa aj rozdiel v *stupňoch* presvedčenia.

argumentu osoby B atď.⁵ Ak túto úvahu zjednodušíme a zovšeobecníme, tak môžeme povedať, že nezhodu možno v rámci (viacerých prístupov) teórie argumentácie rekonštruovať ako dvojicu (prípadne n-ticu) argumentov $\langle \mathcal{A}_1, \mathcal{A}_2 \rangle$, kde \mathcal{A}_1 je pôvodný argument a \mathcal{A}_2 je protiargument.

V tomto článku sa pokúsime navrhnúť základnú klasifikáciu viacerých druhov doxastickej nezhody, ktoré možno nájsť v oblasti vedeckého, expertného i filozofického diskurzu. Nazdávame sa, že identifikácia viacerých odlišných druhov nezhody môže obohatiť diskusiu o nezhode či rozdielnom názore, a to ako v prípade epistemológie nezhody, tak aj v prípade teórie argumentácie. Uvedená klasifikácia si však nerobí nároky na úplnosť. Naopak, pripúšťa ďalšie rozšírenie a spresnenie odlišných kategórií nezhody.

Náš postup bude nasledovný: Najskôr predstavíme základné predpoklady, o ktoré sa pri návrhu klasifikácie druhov nezhody opierame. Patrí k nim špecifická definícia pojmu *argument*, ktorá sa ukáže ako teoreticky plodná pri následnej analýze druhov nezhody. Zmienime aj základné terminologické skratky a konvencie, ktoré využijeme v ďalšej časti práce. Potom predstavíme vlastný návrh rozlíšenia jednotlivých druhov nezhody, ktorý zapracúva aj niektoré známe prípady z teórie argumentácie. Napokon zovšeobecníme niektoré výsledky a poukážeme na výzvy, pred ktorými stojí skúmanie doxastickej nezhody.

2. Teoretické predpoklady

Literatúra, ktorá sa venuje analýze, rekonštrukcii a hodnoteniu argumentov vyjadrených v prirodzenom alebo odbornom jazyku, rozlišuje dva základné významy termínu „argument“. Ten prvý sa spája s používaním tohto výrazu v oblasti logiky a jej aplikácie na prirodzený (resp. odborný) jazyk. Napríklad Irving Copi charakterizuje v jednej z klasických učebníc logiky argument ako „ľubovoľný súbor výrokov, z ktorých o jednom sa tvrdí, že vyplýva z ostatných, ktoré sa považujú za to, čo poskytuje evidenciu v prospech pravdivosti pôvodného výroku. Záver argumentu je ten výrok, ktorý sa tvrdí na základe ostatných výrokov argumentu a tieto ostatné výroky, ktoré sa uvádzajú ako to, čo poskytuje evidenciu alebo dôvody pre záver, sú *premisami* argumentu“ (Copi 1954, 3). Argument je v tomto zmysle určitá výroková (prípadne propozičná) štruktúra, v ktorej možno rozlíšiť zložku vyjadrujúcu určitú hlavnú tézu (záver), a tiež prvky, ktoré vystupujú ako podpora hlavnej tézy

⁵ Táto charakterizácia je do istej miery zjednodušením rôznych spôsobov, ktorými možno v určitej komunikačnej situácii argumentovať. K viacerým spresneniam dôjde v tretej časti tohto článku. K rôznym fázam rozriešenia rozdielného názoru pozri napríklad van Eemeren (2018, kap. 3).

(premisy), pričom uvažovaným vzťahom podpory má byť vzťah (logického) vyplývania (zvyčajne však relativizovaný na určitý formálny jazyk, napríklad na jazyk predikátovej logiky prvého rádu).

Na druhej strane v oblasti teórie argumentácie sa možno stretnúť s takým významom termínu „argument“, ktorý zohľadňuje aj niektoré pragmatické faktory komunikačného kontextu, v ktorom ku argumentácii dochádza. Napríklad Groarke uvádza, že:

„[a]rgument pozostáva z aktu odvodenia záveru (*an act of concluding*), aktu nastolenia premís (*an act of premising*) a z implicitného alebo explicitného inferenčného slova, ktoré naznačuje, že záver vyplýva z premís“ (Groarke 2017, § 2).⁶

Tento pojem argumentu teda zahŕňa aj rovinu rečových aktov, ktoré sú typické pre vyjadrenie argumentov v určitom komunikačnom kontexte.

Oba významy termínu „argument“ plnia v teoretickom kontexte logiky a teórie argumentácie svoju teoretickú funkciu. Ak sa však chceme pozrieť na rekonštrukciu viacerých druhov nezhody, ktoré nie sú štandardne v centre pozornosti teórie argumentácie (podobne ako aj epistemológie nezhody), no predsa len majú svoje miesto vo vedeckom i mimovedeckom diskurze, potrebujeme zaviesť širší pojem argumentu, než je v diskutovaných prístupoch bežné. Ide o pojem, ktorý argument nespája výlučne len s argumentačným cieľom – teda s cieľom zdôvodniť určitú tézu. Pojem argumentu, ktorý navrhujeme, nám okrem iného umožňuje identifikovať a rekonštruovať ako argumenty aj predikcie a explanácie určitého druhu. Na druhej strane definícia argumentu, ktorú ponúkame, odhliada od špecifických rečových aktov, ktoré sa vyskytujú v argumentácii.

Analýza rôznych druhov nezhody, ktorú predstavíme v tretej časti článku, sa opiera o nasledujúcu definíciu *argumentu*.

Definícia argumentu

Argument \mathcal{A} je postupnosť $\langle \pi \rangle$ propozícií π_1, \dots, π_n vyjadrených v jazyku J postupnosťou $\langle v \rangle$ výrokov v_1, \dots, v_n (pre $n \geq 1$), pre ktorú $\langle \pi \rangle$, resp. $\langle v \rangle$ platí, že:

i) prvky postupnosti $\langle \pi \rangle$, resp. $\langle v \rangle$ možno rekonštruovať v rámci jazyka J^* určitého formálneho alebo semi-formálneho systému S ako inferenčnú reláciu $R^I(\phi, Z)$, kde ϕ je množina premís a Z je záver (hlavná téza), pričom

⁶ Podobnú definíciu ponúka aj Hitchcock (2007, 107).

ii) ϕ má (mať) v R^I vzhľadom na daný kognitívny komunikačný kontext K aspoň jednu z nasledujúcich funkcií: a) ϕ podporuje Z ; b) ϕ je základom *predikcie* Z ; c) ϕ poskytuje *vysvetlenie* Z ; alebo d) ϕ je *revíziou* (nejakej) teórie T na Z (pričom $Z = T^*$, kde T^* je modifikovaná teória).

Bude vhodné, ak poskytneme stručný komentár k hlavným bodom tejto definície. Všimnime si, že naša definícia pripúšťa, že argumentom vyjadreným v určitom jazyku J môže byť rôznorodá postupnosť propozícií, respektíve výrokov, konkrétne aj taká postupnosť, v ktorej je hlavná téza (záver) formulovaná ako prvá, prípadne ako posledná, či ako prvok vyskytujúci sa niekde medzi prvým a posledným členom tejto postupnosti, pričom aj premisy môžu byť takpovediac roztrúsené v širšom textovom (alebo rečovom) kontexte. Podstatné však je – a to vyjadruje bod i) tejto definície – že pôvodnú postupnosť propozícií či výrokov východiskového jazyka J možno v inom jazyku J^* určitého formálneho alebo semiformálneho systému S rekonštruovať ako explicitnú inferenčnú reláciu s jasne vymedzenými (doplnenými či modifikovanými) premisami a záverom. Pritom pod formálnym alebo semiformálnym systémom rozumieme jednak rôzne teórie inferenčných relácií, akými sú napríklad predikátová logika prvého rádu či určitý systém pravdepodobnostnej logiky (pozri napríklad Haenni a kol. 2011), ale aj také teoretické prístupy, ktorých cieľom je poskytnutie adekvátnej analýzy, rekonštrukcie a hodnotenia argumentov prostredníctvom určitých argumentačných schém, pravidiel, princípov či štruktúry nejakého formálneho alebo semiformálneho jazyka. V takom zmysle možno pod formálne a semiformálne systémy zaradiť aj niektoré prístupy teórie argumentácie – napríklad pragma-dialektický prístup amsterdamskej školy (pozri van Eemeren 2018), Waltonovu koncepciu argumentačných schém (pozri Walton 2006; Walton, Reed, Macagno 2008), Pollockovu koncepciu revidovateľných argumentov – *defeasible arguments* – (pozri Pollock 1987; 1991), teoretický rámec abstraktnej argumentácie (porov. Besnard, Hunter 2008) či nástroje takzvanej formálnej epistemológie (Weisberg 2017), ako aj ďalšie prístupy k analýze deduktívneho i nededuktívneho usudzovania (pozri Kyburg, Teng 2001).

Navyše bod ii) síce nepracuje explicitne s aparátom rečových aktov, ako je to v prípade pragmaticky motivovanej definície argumentu, no *kontext použitia* argumentu *s určitými cieľmi* je v tejto definícii obsiahnutý. Napokon bod ii) tejto definície vymedzuje argument ako takú inferenčnú reláciu medzi premisami a záverom, ktorú možno použiť nielen na účely zdôvodnenia či evidencie v prospech určitej (deskriptívnej alebo preskriptívnej) tézy, ale aj na účely vysvetlenia, predikcie (retrodikcie) či zmeny určitej teórie.

Keďže chceme predstaviť niektoré kognitívne zaujímavé druhy nezhody nielen na konkrétnych prípadoch, ale aj v rovine ich všeobecnej argumentačnej štruktúry, oprieme sa o pojmový aparát niektorých formálnych teórií. Ide najmä o vybrané pojmy teórie množín, predikátovej logiky (prvého rádu), teórie pravdepodobnosti a formálnej (bayesiánskej) epistemológie. Formalizáciu však používame len do tej miery, do akej nám pomáha vyjadriť spoločné znaky odlišných inštancií daného druhu nezhody.

Skôr ako pristúpime k jadrú nášho návrhu, uveďme ešte terminologické skratky, ktoré využijeme v nasledujúcej časti:

Nech \mathcal{A}_1 označuje nejaký (východiskový) argument a nech \mathcal{A}_2 označuje konkurenčný argument (voči argumentu \mathcal{A}_1). Ďalej nech $\{\alpha_i\}$ označuje množinu premís $\alpha_1, \dots, \alpha_n$, a C záver argumentu \mathcal{A}_1 , a nech $\{\beta_j\}$ označuje množinu premís β_1, \dots, β_m , a C^* záver argumentu \mathcal{A}_2 , pre $1 \leq n \leq m$. Napokon nech R , respektíve R_i označuje inferenčnú reláciu medzi $\{\alpha_i\}$ a C (alebo $\{\beta_j\}$ a C^*), ktorá je definovaná alebo špecifikovaná v určitom (semi)formálnom systéme S . To znamená, že premenná R (respektíve jej indexové varianty) tu môže reprezentovať nielen reláciu logického vyplývania v určitom logickom systéme, ale aj reláciu pravdepodobnostného vyplývania (pozri Haenni a kol. 2011) či reláciu induktívnej podpory (Weisberg 2017), prípadne iný druh inferenčnej relácie.

Prostredníctvom tohto aparátu môžeme vyjadriť všeobecnú štruktúru jednotlivých druhov kognitívne zaujímavých nezhôd.

3. Argumentačná rekonštrukcia druhov nezhody

Postupne si predstavíme viaceré kognitívne zaujímavé druhy nezhody. Každý druh nezhody uvedieme buď konkrétnym príkladom páru konkurenčných argumentov, alebo opisom hlavných znakov konkurenčných argumentov, ktoré spadajú pod daný druh nezhody. Následne poskytneme všeobecnú charakterizáciu príslušného druhu nezhody, ktorá vychádza z našej definície *argumentu* a ktorá sa opiera o pojmy pomocných (formálnych) teórií, zmienených v predchádzajúcej časti. V prípade, že ide o druh nezhody, ktorý je v literatúre teórie argumentácie (prípadne, epistemológie nezhody) štandardne rozpoznaný, upozorňujeme na to.

A. Prípady vyvrátenia

Predstavme si, že osoba A tvrdí nasledujúcu tézu C : „Politická strana X je *jasným* favoritom blížiacich sa parlamentných volieb.“ Pritom na podporu tejto tézy uvedie túto premisu α : „Prieskum agentúry U ukazuje náskok 6 percentuálnych bodov strany X oproti druhej najsilnejšej strane Y.“ Avšak osoba B kontruje tvrdením C^* : „Politická strana X *nie je jasným* favoritom blížiacich sa parlamentných volieb.“ Na podporu svojho tvrdenia uvedie nasledujúcu informáciu β : „Najnovší prieskum agentúry

V ukazuje náskok strany X oproti strane Y len na úrovni 1,2 percentuálneho bodu; navyše v nedávnom prieskume agentúry W mala strana Y navrch nad stranou X o 2 percentuálne body.“

V tomto prípade máme pred sebou argumentačný pár $\langle \mathcal{A}_1, \mathcal{A}_2 \rangle$, v ktorom záver druhého argumentu \mathcal{A}_2 predstavuje negáciu záveru prvého argumentu \mathcal{A}_1 . Ak predpokladáme konzistentnosť množiny premís $\{\alpha_i\}$ argumentu \mathcal{A}_1 i konzistentnosť množiny premís $\{\beta_j\}$ argumentu \mathcal{A}_2 , tak je prirodzené, že množina premís prvého argumentu bude odlišná od množiny premís druhého argumentu: $\{\alpha_i\} \neq \{\beta_j\}$. Nezhoda dvoch aktérov A a B má tak formu explicitnej nezlučiteľnosti dvoch odlišných záverov dvoch argumentov, z ktorých prvý predložila osoba A a druhý osoba B. Vo všeobecnosti môžeme tento druh nezhody zachytiť nasledujúcou štruktúrou:

$$\mathcal{A}_1: R(\{\alpha_i\}, C); \mathcal{A}_2: R(\{\beta_j\}, C^*); \{\alpha_i\} \neq \{\beta_j\}; \text{ a } C^* \vdash \neg C$$

Tento druh nezhody je v Pollockovej teórii revidovateľného uvažovania (*defeasible reasoning*) známy ako prípad *vyvracajúceho anulátora* (*rebutting defeater*).⁷ Navyše Besnard, Hunter (2008, 2 a. n.) hovoria priamo o *vyvracajúcich argumentoch* (*rebutting arguments*).

B.1. Prípad spochybnenia (1. verzia)

Vyjdime z nasledujúceho opisu situácie: Päť osôb podstúpilo meranie svojej výšky a meranie ukázalo takéto hodnoty (v metroch *m*): 1,72; 1,69; 1,79; 1,70; 1,72. Z týchto informácií (a z informácie o spôsobe výpočtu aritmetického priemeru) osoba A na záver usúdi, že priemerná výška týchto piatich osôb je $\bar{h} = 1,72$. Avšak osoba B uvedie nasledujúcu informáciu: „Dve osoby (z tejto skupiny) boli pri meraní obuté v topánkach, jedna v ponožkách a ďalšie dve naboso.“ Na základe toho B tvrdí, že niektoré z uvedených číselných hodnôt piatich meraní neposkytujú spoľahlivú informáciu o výške meraných osôb.

⁷ Pollock (1987; 1991; a tiež 1995) predstavuje teóriu revidovateľného uvažovania (*defeasible reasoning*) ako teóriu *prima facie* dôvodov (odlišných od takzvaných rozhodujúcich dôvodov – *conclusive reasons*) pre prijatie určitej tézy. Informácie, ktoré vedú k revidovaniu usudzovania založeného na *prima facie* dôvodoch, Pollock nazýva *defeaters*. Tento termín prekladám do slovenčiny termínom *anulátor*. Navyše Pollock rozlišuje medzi takzvanými *rebutting defeaters* a *undercutting defeaters*. Prvý termín prekladám spojením *vyvracajúci anulátor* a druhý spojením *spochybňujúci anulátor*. Pozri viac v Pollock (1995, 38 – 42, a 3. kap.). V českej literatúre sa možno stretnúť s prekladom termínu *rebutter*, respektíve *rebuttal* spojením *útok na záver* (argumentu), zatiaľ čo termín *undercutter* sa prekladá ako *útok na zdôvodnenie* (nejakého presvedčenia); pozri napríklad Picha (2014, 36).

Tento prípad nezhody možno generalizovať a povedať, že záver C^* argumentu \mathcal{A}_2 vyjadruje informáciu, z ktorej možno odvodiť negáciu aspoň jedného prvku množiny premís $\{\alpha_i\}$ argumentu \mathcal{A}_1 . Vo všeobecnosti tak prípad spochybnenia zachytáva schéma:

$$\mathcal{A}_1: R(\{\alpha_i\}, C); \mathcal{A}_2: R(\{\beta_j\}, C^*); \{\alpha_i\} \neq \{\beta_j\}; \text{ a } C^* \vdash \neg\alpha_s \text{ pre nejaké } \alpha_s \in \{\alpha_i\}$$

Tento druh dvojice konfliktných argumentov rozlišujú aj Besnard, Hunter (2008, 2 a n.) a nazývajú ho *undercutting argument*, ktorý tu prekladáme ako *spochybňujúci argument*. Je vhodné upozorniť, že Pollock (1991; 1995) používa vo svojej teórii revidovateľného uvažovania spojenie *undercutting defeater* – teda *spochybňujúci anulátor*. No jeho kategórii spochybňujúceho anulátora skôr vyhovuje až nasledujúca verzia prípadu spochybnenia.

B.2. Prípad spochybnenia (2. verzia)

Druh spochybnenia, o ktorom Pollock (1991; 1995) uvažuje, možno uviesť miernou úpravou (doplnením) jeho vlastného príkladu: Predstavme si, že osoba A tvrdí (α): „Predmet x sa mi javí ako červený.“ Táto informácia je pre osobu A *prima facie* dôvodom na akceptáciu tézy (záveru C): „Predmet x je červený.“ Avšak osoba B poskytne informáciu ($\{\beta_i\}$): „Predmet x je osvietený červeným svetlom. A červené svetlo môže spôsobiť, že predmety sa javia ako červené, aj keď červenými v skutočnosti nie sú.“ Osoba B na základe toho tvrdí (záver C^*): „To, že sa predmet x javí v daných okolnostiach ako červený, nie je dobrým dôvodom na prijatie záveru, že x je červený.“ Vyjadrené slovami Pollocka: „Spochybňujúce anulátory útočia skôr na spojenie medzi dôvodom a záverom než priamo na záver“ (Pollock 1995, 41).

Ak uvedený príklad zovšeobecníme, štruktúru tohto druhu argumentačnej nezhody môžeme reprezentovať touto formou:

$$\mathcal{A}_1: R_k(\{\alpha_i\}, C); \mathcal{A}_2: R_l(\{\beta_j\}, C^*); \{\alpha_i\} \neq \{\beta_j\}; \text{ a } C^* \vdash (\{\alpha_i\}, C) \notin R_k.$$

V tomto prípade teda vystupuje dvojica argumentov, z ktorých záver druhého argumentu nespochybňuje priamo ani záver, ani premisu (premisy) prvého argumentu. Avšak informácia, ktorú poskytuje druhý argument a ktorú vyjadruje jeho záver, umožňuje tvrdiť, že premisy a záver prvého argumentu nie sú v relácii (deduktívnej alebo nededuktívnej podpory) R_k tak, ako to predpokladal prvý argument.

Tieto tri druhy nezhody sú v literatúre teórie argumentácie bežne rozpoznané a analyzované ako určité dvojice argumentu a protiargumentu. Otázkou, do akej miery

tieto tri druhy nezhody korešpondujú s modelovými situáciami, ktoré sú predmetom analýzy epistemológie nezhody, ponechávame otvorenú ďalšiemu skúmaniu.⁸

Podstatné však je, že vďaka definícii argumentu, ktorú sme navrhli v druhej časti tohto článku, môžeme k uvedeným trom druhom nezhody pridať aj ďalšie druhy, s ktorými sa možno stretnúť vo vedeckom, expertnom i filozofickom diskurze, no ktoré nie sú osobitne predmetom analýzy teórie argumentácie. Ide najmä o nasledujúce kategórie:

C.1. Konkurenčné predikcie (1. verzia)

Predstavme si, že pracujeme s dvoma odlišnými pravdepodobnostnými modelmi predpovede počasia pre región X. Označme si tieto modely M_1 a M_2 . Vstupné informácie modelu M_1 o aktuálnych podmienkach počasia v regióne X a jeho okolí spolu s teoretickými predpokladmi daného modelu vyjadruje množina premís $\{\alpha_i\}$ a jeho záverom je predikcia (C): „Zajtrajšia teplota v regióne X vystúpi na hodnoty 20 až 23 °C.“ Pre jednoduchosť nateraz odhliadnime od faktu, že daná predikcia (záver argumentu \mathcal{A}_1) má vlastne pravdepodobnostný charakter, a teda celý záver možno doplniť na tvrdenie: „Je vysoko pravdepodobné, že zajtrajšia teplota ...“. Podobne, predpokladajme, že vstupné informácie modelu M_2 o aktuálnych meteorologických podmienkach v danom regióne, ako aj teoretické predpoklady daného modelu, vyjadruje množina premís $\{\beta_j\}$. A nech záver príslušného argumentu \mathcal{A}_2 reprezentuje predikcia C*: „Zajtrajšia teplota v regióne X vystúpi na hodnoty 19° C až 24 °C.“ V prípade takýchto dvoch argumentov \mathcal{A}_1 , \mathcal{A}_2 platí, že ich závery – predikcie – nie sú totožné, no napriek tomu ich konjunkcia predstavuje konzistentný výrok. Inak povedané, ide o dva odlišné argumenty, ktorých premisy sú základom pre odvodenie dvoch odlišných – netotožných – predikcií (záverov), avšak oba závery sú konzistentné, a teda oba môžu byť súčasne pravdivé. V tomto prípade množina predikovaných hodnôt prvého modelu je vlastnou podmnožinou predikovaných hodnôt druhého modelu.

Vo všeobecnosti možno prvú verziu konkurenčných predikcií zachytiť nasledujúcou schémou:

$\mathcal{A}_1: R(\{\alpha_i\}, C)$; $\mathcal{A}_2: R(\{\beta_j\}, C^*)$; $\{\alpha_i\} \neq \{\beta_j\}$; $C \neq C^*$; ale $C \wedge C^*$ je konzistentný výrok.

⁸ Dá sa uvažovať aj o ďalšom rozdelení uvedených troch kategórií nezhody na viaceré poddruhy. Keby sme pracovali s určitým špecifickým modelom argumentácie – napríklad s Toulminovým modelom – ukázal by sa priestor na jemnejšiu klasifikáciu uvedených druhov nezhody. Napríklad, aktéri A a B by mohli súhlasiť s tézou (*claim*) argumentu, mohli by súhlasiť aj s dátami (*data*) a princípom (*warrant*), ale nezhodli by sa na podpore (*backing*), ktorou sa má zdôvodniť princíp a podobne Pozri Toulmin (1958/2003). Ďakujem anonymnému recenzentovi za upozornenie na túto možnosť.

Ako sme povedali, uvedený druh nezhody zachytáva situácie, keď závery dvoch argumentov sú síce odlišné, no oba môžu byť pravdivé. Ak narazíme vo vede či expertnom diskurze na tento druh nezhody, môžeme sa pýtať, ktorý z argumentov, rešpektíve záverov argumentov máme uprednostniť.

Nazdávame sa, že v niektorých situáciách môžeme mať dôvod na uprednostnenie modelu s užším intervalom predikovaných hodnôt, a to aj za cenu zníženia pravdepodobnosti záveru daného argumentu. Naopak, v iných situáciách môžeme preferovať alternatívny argument, ktorého predikcia síce obsahuje širšiu škálu predikovaných hodnôt (a môže ísť tak o menej presný odhad), no pravdepodobnosť daného záveru môže byť vyššia ako v prípade prvého argumentu.

C.2. Konkurenčné predikcie (2. verzia)

Predpokladajme teraz, že pri predpovedi počasia vychádzame len z jedného pravdepodobnostného modelu M . Ide o model, ktorý pracuje s určitými vstupnými informáciami o aktuálnych meteorologických podmienkach a na základe daných teoretických predpokladov umožňuje odvodiť rôzne predikcie počasia na určitý deň v regióne X . Uvažujme teda, že na základe modelu M možno odvodiť dve predikcie: Predikciu C , ktorá hovorí, že zajtra bude v regióne X teplota v intervale $T \pm \sigma$, kde T je priemerná teplota a σ je smerodajná odchýlka; a predikciu C^* , ktorá hovorí, že zajtra bude v regióne X teplota v intervale $T \pm 2\sigma$, kde 2σ sú dve smerodajné odchýlky. Predikcia C je odlišná od predikcie C^* , a aj pravdepodobnosť $r_1 \in [0, 1]$ odhadu teploty vyjadrenej predikciou C je odlišná od pravdepodobnosti $r_2 \in [0, 1]$ odhadu teploty vyjadrenej predikciou C^* . Inferenčné relácie R_k , rešpektíve R_l tu môžu zastupovať funkcie takzvanej podmienenej pravdepodobnosti.

Vo všeobecnosti tak tento prípad konkurenčných argumentov reprezentuje schéma:

$\mathcal{A}_1: R_k(\{\alpha_i\}, C) = r_1; \mathcal{A}_2: R_l(\{\beta_j\}, C^*) = r_2; r_1 \neq r_2; \{\alpha_i\} = \{\beta_j\}; C \neq C^*; \text{ ale } C \wedge C^*$
je konzistentný výrok.

Jeden model tak môže poskytnúť odlišné – hoci konzistentné – predikcie. Tento druh nezhody medzi predikciami dvoch argumentov vychádzajúcich z tých istých premís môže viesť, podobne ako v prípade nezhody *C.2.*, k otázke kritérií výberu jednej z konkurenčných predikcií. Nazdávame sa, že aj v tomto prípade možno nájsť situácie, keď je vhodnejšie pracovať s užším intervalom predikovaných hodnôt, hoci za cenu nižšej pravdepodobnosti danej predikcie, podobne ako možno nájsť iné situácie,

v ktorých sa ukazuje ako vhodné prijať širší interval prípustných hodnôt s vyššou pravdepodobnosťou danej predikcie.

C.3. Konkurenčné predikcie (3. verzia)

Posledný prípad konkurenčných predikcií, na ktorý upozorníme, je motivovaný známou Goodmanovou „novou záhadou indukcie“ (porov. Goodman 1983, kap. 3). Predpokladajme, že premisy $\{\alpha_i\}$ argumentu \mathcal{A}_1 obsahujú informáciu, že všetky doteraz pozorované smaragdy sú zelené. Záver C argumentu \mathcal{A}_1 obsahuje predikciu (generalizáciu), že všetky (nielen doteraz pozorované) smaragdy sú zelené. Na druhej strane nech premisy $\{\beta_j\}$ argumentu \mathcal{A}_2 obsahujú rovnakú informáciu, akú vyjadrujú premisy argumentu \mathcal{A}_1 – teda, že všetky doteraz pozorované smaragdy sú zelené –, a navyše, nech $\{\beta_j\}$ obsahuje definíciu predikátu „je zedrý“. Definícia predikátu „je zedrý“ je pritom takáto: Pre ľubovoľný objekt x platí, že x je zedrý práve vtedy, keď x je pozorovaný pred časovým okamihom t a x je zelený, alebo x je pozorovaný po časovom okamihu t (vrátane) a x je modrý. Navyše predpokladajme, že časový okamih t leží niekde v budúcnosti (napríklad $t = 1. 1. 2050$). Z množiny premís $\{\beta_j\}$ argumentu \mathcal{A}_2 tak možno odvodiť konkurenčnú predikciu C^* , ktorá hovorí, že všetky smaragdy sú *zedré*. To ale znamená, že konjunkcia konkurenčných záverov $C \wedge C^*$ nie je konzistentný výrok – inak povedané, nie je možné, aby oba výroky (propozície) C aj C^* boli pravdivé.

Tento prípad možno generalizovať na samostatný druh nezhody, ktorý reprezentujú nasledujúce podmienky:

$\mathcal{A}_1: R(\{\alpha_i\}, C); \mathcal{A}_2: R(\{\beta_j\}, C^*); \{\alpha_i\} \subset \{\beta_j\}; C \neq C^*; a C \wedge C^*$ nie je konzistentný výrok.

Nezhoda tohto druhu reprezentuje dvojicu argumentov $\langle \mathcal{A}_1, \mathcal{A}_2 \rangle$, kde množina premís $\{\alpha_i\}$ argumentu \mathcal{A}_1 je vlastnou podmnožinou množiny premís $\{\beta_j\}$ argumentu \mathcal{A}_2 , a kde nie je možné, aby konjunkcia $C \wedge C^*$ bola pravdivá.

D.1. Konkurenčné explanácie (1. verzia)

Prejdime teraz k druhom nezhody, ktoré zahŕňajú prípady argumentov poskytujúcich odlišné vysvetlenia toho istého alebo ekvivalentne opísaného faktu. Predstavme si, že chceme vysvetliť, prečo má Mária zvýšenú teplotu. A teda nech výrok C hovorí: „Mária má zvýšenú teplotu.“ Ďalej predpokladajme, že výrok C je totožný (alebo ekvivalentný) s výrokom C^* . Osoba A poskytne vysvetlenie faktu, že C (respektíve C^*), uvedením informácie (α), že Mária má chrípku, zatiaľ čo osoba B vysvetľuje fakt, že

C^* (respektíve C), uvedením informácie (β), že Mária pred dvoma dňami stála vonku premočená v chladnom daždivom počasí viac ako dve hodiny. Premisy $\{\alpha_i\}$ argumentu \mathcal{A}_1 poskytujú odlišné vysvetlenie faktu opísaného výrokom C (respektíve C^*) než poskytujú premisy $\{\beta_j\}$ argumentu \mathcal{A}_2 . Obe vysvetlenia toho istého faktu sú však navzájom konzistentné, teda môže byť zároveň pravda, že Mária má chrípku, a tiež že Mária zotrvala v chladnom počasí dostatok hodín na to, aby to oslabilo jej organizmus a ona ochorela.

Nezhoda tohto druhu poukazuje na existenciu odlišných kompatibilných vysvetlení, ktoré kladú dôraz na odlišné explanačné faktory. Vo všeobecnosti má tento druh nezhody nasledovnú štruktúru:

$\mathcal{A}_1: R(\{\alpha_i\}, C); \mathcal{A}_2: R(\{\beta_j\}, C^*); C=C^*$ alebo $C \Leftrightarrow C^*$; $\{\alpha_i\} \neq \{\beta_j\}$; avšak $\{\alpha_i\} \cup \{\beta_j\}$ je konzistentná množina (výrokov).

Premisy $\{\alpha_i\}$, respektíve $\{\beta_j\}$ poskytujú odlišný *explanans* pre jedno a to isté (ekvivalentné) *explanandum* C (respektíve C^*). Nezhoda tohto druhu sa tak týka skôr výberu preferovaného opisu explanačných faktov ako otázky, ktoré z explanačných informácií sú pravdivé (keďže obe sú, alebo môžu byť pravdivé).

D.2. Konkurenčné explanačné (2. verzia)

Z dejín vedy sú známe viaceré epizódy, keď určitý jav (javy) vysvetľovali konkurenčné vedecké teórie odlišne. Napríklad opis mechanizmu optických javov odrazu a lomu svetla (C , respektíve C^*) dokázali v určitom historickom vývoji vysvetliť aj *korpuskulárna teória* svetla (reprezentovateľná premisami $\{\alpha_i\}$) aj *vlnová teória* svetla (reprezentovateľná premisami $\{\beta_i\}$). Až neskorší vývoj ukázal, že *vlnová teória* môže vysvetliť aj ďalšie optické javy (ohyb a polarizáciu svetla), pričom konkurenčná teória mala s ich vysvetlením problém. Čo je však podstatné, tieto dve teórie (a samozrejme aj mnohé iné dvojice konkurenčných teórií) sú navzájom nekonzistentné. Inak povedané, korpuskulárna teória poskytuje vysvetlenie optických javov určitej kategórie, ktoré je nezlučiteľné s vysvetlením vlnovej teórie. Podobný príklad konkurenčných teórií predstavovali aj *flogistonová* a *oxidačná teória*, ktoré vzájomne nezlučiteľným spôsobom vysvetľovali proces horenia (látok).

Ak tieto historické prípady zovšeobecníme, môžeme si základnú podobu nezhody tohto druhu vyjadriť schémou:

$\mathcal{A}_1: R(\{\alpha_i\}, C); \mathcal{A}_2: R(\{\beta_j\}, C^*); C=C^*$, resp. $C \Leftrightarrow C^*$; avšak $\{\alpha_i\} \cup \{\beta_j\}$ *nie je* konzistentná množina (výrokov).

Uvedená schéma teda reprezentuje konkurenčné explanácie ako argumentačný pár $\langle \mathcal{A}_1, \mathcal{A}_2 \rangle$, kde C je záver argumentu \mathcal{A}_1 a C^* je záver argumentu \mathcal{A}_2 , pričom explanans \mathcal{A}_1 reprezentujú premisy $\{\alpha_i\}$ a explanans \mathcal{A}_2 zase premisy $\{\beta_j\}$.

Okrem doteraz uvedených kategórií nezhody možno v prípade konkurenčných argumentov uvažovať aj o ďalších druhoch nezhody, ktoré sa týkajú buď inferenčnej relácie R^l , alebo párov argumentov, ktorých zložky (premisy, záver alebo relácia medzi nimi) sú modelované teóriou pravdepodobnosti (a ďalšími princípmi formálnej epistemológie). Keďže sa im na tomto mieste nemáme možnosť detailne venovať, uveďme aspoň ich všeobecnú východiskovú charakterizáciu.

V prípade dvoch konkurenčných argumentov $\langle \mathcal{A}_1, \mathcal{A}_2 \rangle$ možno uvažovať o viacerých variantoch konkurenčných inferenčných relácií. Ich najvšeobecnejšiu formu zachytáva schéma:

$$\mathcal{A}_1: R_k(\{\alpha_i\}, C); \mathcal{A}_2: R_l(\{\beta_j\}, C^*); \text{ pričom } R_k \neq R_l.$$

Môže ísť napríklad o dva argumenty, ktoré majú spoločné tie isté premisy i totožný záver, avšak relácia prvého argumentu je reláciou *výrokovologického* vyplývania, kým relácia druhého argumentu je reláciou *predikátovologického* vyplývania. Môžeme pritom uvažovať podmienky, za ktorých platí, že záver síce výrokovologicky nevyplýva z daných premís, no vyplýva z nich vzhľadom na reláciu predikátovologického vyplývania. Prípustné sú, samozrejme, viaceré ďalšie varianty tejto triedy nezhôd.

Okrem toho ak dvaja aktéri A a B modelujú odlišnú mieru svojich presvedčení o určitej propozícii π ; prostredníctvom pravdepodobnostnej funkcie Pr_X , ktorá je v súlade s teorémami teórie pravdepodobnosti, tak ich *odlišné* stupne presvedčenia vo vzťahu k určitej téze C , kde $C = C^*$ alebo $C \leftrightarrow C^*$, respektíve vo vzťahu k určitej téze C (C^*) za predpokladu, že je pravda $\{\alpha_i\}$, respektíve za predpokladu, že je pravda $\{\beta_j\}$, možno vyjadriť takto:

$$\text{Aktér A: } \text{Pr}_A(C), \text{ resp. } \text{Pr}_A(C|\{\alpha_i\})$$

$$\text{Aktér B: } \text{Pr}_B(C^*), \text{ resp. } \text{Pr}_B(C^*|\{\beta_j\}); \text{ pričom:}$$

$$\text{Pr}_A(C) \neq \text{Pr}_B(C^*) \text{ alebo } \text{Pr}_A(C|\{\alpha_i\}) \neq \text{Pr}_B(C^*|\{\beta_j\}).$$

Aktéri A a B sa tak líšia buď v takzvaných východiskových (nepodmienených) pravdepodobnostiach (pokiaľ ide o rovnakú tézu), alebo v takzvaných následných pravdepodobnostiach, pričom možno uvažovať také prípady, keď $\{\alpha_i\} \neq \{\beta_j\}$, ako aj prípady, keď $\{\alpha_i\} = \{\beta_j\}$.

Detailné predstavenie modelovania viacerých druhov nezhôd v rámci teórie pravdepodobnosti, doplnenej o určité epistemické princípy, presahuje rozsahové možnosti tejto práce. Základnú predstavu o modelovaní stupňov presvedčenia týmto spôsobom a oboznámenie s princípmi formálnej (bayesiánskej) epistemológie čitateľ získa napríklad v prácach Weisberg (2017) či Pettigrew, Weisberg (2019).

Analyzované i naznačené druhy nezhôd, ktoré sme v tejto časti priblížili, predstavujú prípady kognitívne zaujímavých a často sa objavujúcich nezhôd, ktoré možno nájsť vo vedeckom, expertnom i filozofickom diskurze. Projekt návrhu kognitívne zaujímavých druhov nezahýba jednak rozpracovanie ostatných dvoch kategórií nezahýba, ktoré sme vyššie zmienili len vo veľmi všeobecnej podobe (teda triedu konkurenčných inferenčných relácií i triedu odlišných funkcií pravdepodobnosti, ktoré možno použiť na modelovanie [odlišných] stupňov presvedčenia aktérov), jednak tiež doplnenie ďalších schém a verzií už zmienovaných kategórií.

4. Perspektíva

Problematika doxastickej nezahýba stojí v centre pozornosti súčasnej epistemológie, no má svoj doplnok aj vo viacerých prístupoch teórie argumentácie. V tejto práci sme navrhli takú definíciu argumentu, ktorá nám pomohla identifikovať aj také druhy nezahýba, ktoré síce nie sú štandardne predmetom analýzy ani epistemológie nezahýba ani teórie argumentácie, no možno sa s nimi stretnúť v kontexte vedeckého i mimo-vedeckého diskurzu. Klasifikácia druhov nezahýba, ktorú sme tu predstavili, tak umožňuje reprezentovať nielen prípady tých konkurenčných argumentov, v ktorých ide o zdôvodnenie či revíziu určitých presvedčení, ale pokrýva aj situácie, v ktorých má zmysel hovoriť o konkurenčných predikciách či konkurenčných vysvetleniach.

Otázka vzťahu medzi uvedenou klasifikáciou a aktuálnou diskusiou v epistemológii nezahýba je príliš komplexná na to, aby sme sa na obmedzenom priestore pokúsili dať na ňu čo i len čiastočnú odpoveď. Myslíme si však, že adekvátnu odpoveď môžeme poskytnúť až vtedy, keď si pripravíme adekvátny konceptuálny aparát, ktorý premostí tieto dve síce súvisiace, no predsa len odlišné oblasti. V tomto článku sme sa pokúsili urobiť prvé kroky týmto smerom. Potrebujeme však uskutočniť ďalšiu nadväzujúcu analýzu, ktorá by priniesla odpoveď na otázku, v čom sa tieto prístupy k rekonštrukcii a reprezentácii nezahýba líšia, a ktoré znaky majú spoločné.

Literatúra

- BESNARD, P., HUNTER, A. (2008): *Elements of Argumentation*. Cambridge (Mass.) – London: The MIT Press.
- COPI, I. M. (1954): *Symbolic Logic*. New York: The Macmillan Company.
- FELDMAN, R. (2006): Epistemological Puzzles about Disagreement. In: Hetherington, S. (ed.): *Epistemology Futures*. Oxford: Clarendon Press, 216 – 236.

- FRANCES, B. (2014): *Disagreement*. Cambridge: Polity Press.
- FRANCES, B., MATHESON, J. (2019): Disagreement. In: Zalta, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2019 Edition).
Dostupné na: <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/disagreement/>>.
- GOODMAN, N. (1983): *Fact, Fiction, and Forecast*. 4th ed. Cambridge (Mass.) – London: Harvard University Press.
- GROARKE, L. (2017): Informal Logic. In: Zalta, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2017 Edition). Dostupné na: <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/logic-informal/>>.
- HAENNI, R., ROMEIJN, J-W., WHEELER, G. & WILLIAMSON, J. (2011): *Probabilistic Logics and Probabilistic Networks*. Springer.
- HITCHCOCK, D. (2007): Informal Logic and the Concept of Argument. In: Jacqueline, D. (ed.): *Philosophy of Logic. Handbook of the Philosophy of Science*. Vol. 5. Elsevier, 101 – 129.
- KYBURG, H. E., – TENG, Ch. M. (2001): *Uncertain Inference*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PETTIGREW, R. – WEISBERG, J. (eds.) (2019): *The Open Handbook of Formal Epistemology*. An open access publication of The PhilPapers Foundation.
Dostupné na: <<https://jonathanweisberg.org/pdf/open-handbook-of-formal-epistemology.pdf>>
- PICHA, M. (2014): *Kritické myšlení a rekonstrukce argumentu*. Brno: Masarykova univerzita.
- POLLOCK, J. (1995): *Cognitive Carpentry*. A Bradford Book, The MIT Press.
- POLLOCK, J. (1991): A Theory of Defeasible Reasoning. *International Journal of Intelligent Systems*, Vol. 6, 33 – 54.
- POLLOCK, J. (1987): Defeasible Reasoning. *Cognitive Science*, 11, 481 – 518.
- TOULMIN, S. (1958/2003): *The Uses of Argument*. Updated edition. New York: Cambridge University Press.
- VAN EEMEREN, F. H. (2018): *Argumentation Theory: A Pragma-Dialectical Perspective*. Springer International Publishing AG.
- VAN EEMEREN, F. H., GARSSSEN, B., KRABBE, E. C. W., HENKEMANS, A. F. S., VERHEIJ, B., WAGEMANS, J. H. M. (2014): *Handbook of Argumentation Theory*. Dordrecht – Heidelberg – New York – London: Springer.
- WALTON, D. (2006): *Fundamentals of Critical Argumentation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WALTON, D., REED, C., MACAGNO, F. (2008): *Argumentation Schemes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WEISBERG, J. (2017): Formal Epistemology. In: Zalta, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2017 Edition). Dostupné na: <<https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/formal-epistemology/>>.
- ZOUHAR, M. (2018): Conversations about Taste, Contextualism, and Non-Doxastic Attitudes. *Philosophical Papers* 47, No. 3, 429 – 460. DOI: <https://doi.org/10.1080/05568641.2018.1450159>

Práca na tomto článku bola podporená projektom č. APVV-17-0057a projektom VEGA č. 1/0036/17.

Lukáš Bielik
Katedra logiky a metodológie vied
Filozofická fakulta UK v Bratislave
Gondova 2
814 99 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: lukas.bielik@uniba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3918-8392>